GEMEENTE VAALS

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Bodemgesteldheid

3. Grondgebruik
   - 3.1 Agrarisch
   - 3.2 Niet-agrarisch

4. Infrastructuur
   - 4.1 Wegen
   - 4.2 Waterlopen
   - 4.3 Spoorlijnen en tramlijnen

5. De gemeente Vaals

6. Conclusie

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Vaals

1. Inleiding

1.1 Gemeente Vaals
p.a. van Clermontplein 15
6291 AT Vaals
Inventarisatiegebied Zuid-Limburg
Aantal inwoners: 10509 (16-05-1988)
Oppervlakte: 23,90 km2 (16-05-1988)
Onderdelen: Camerig, Cotessen, Harles, Holset, Lemiers, Mamelis, Oud Lemiers, Raren, Vaals, Vijlen, Wolfhaag.

De gemeente Vaals, deel uitmakend van het inventarisatiegebied, grenst aan de west- en noordzijde aan de gemeente Wittem. De oostelijke begrenzing val samen met de rijksgrens Nederland-Duitsland. De zuidelijke begrenzing wordt gevormd door de rijksgrens Nederland-België. De gemeentegrenzen van de huidige gemeente zijn identiek aan die in de periode 1850-1940. De kernen Lemiers, Mamelis, Raren en Vaals zijn aangewezen als beschermde dorpsgezichten.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Het grondgebied van de gemeente Vaals bestaat uit een hooggelegen plateau met steile hellingen, die overgaan in glooiingen. Deze flauwe hellingen eindigen in droog- en beekdalen, met name het dal van de Selzerbeek. In het beekdal is de bodem bedekt met rivierklei. De rest van het grondgebied heeft een lössbodem.
Buiten de Vijlenerbossen heeft het gebied een open karakter met weinig opgaande elementen. In toenemende mate heeft verwijdering van graften en heggen plaatsgevonden. Afwatering geschiedt op natuurlijke wijze. De neerslag op het plateaugebied treedt uit via de bron- en kwelgebieden in de omliggende hellingen en glooiingen. In de lager gelegen gebieden treedt, mede door bodemerosie, regelmatig wateroverlast op.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

De gemeente Vaals had vanouds een overwegend agrarisch karakter. Rond 1850 was Vaals een typische weidegemeente, waar de akkerbouw van minder betekenis was. Daarnaast werd een groot areaal haver en gerst aangetroffen. De veeteelt stond hier in dienst van de graanproductie.
In het derde kwart van de negentiende eeuw werd de tuinbouw, in het geval van Vaals met name gericht op groenten, van groter belang.

3.2 Niet-agrarisch

Delfstoffen

In de negentiende eeuw werd bij de kern Vijlen kalksteen gewonnen. Dit gesteente werd als grondstof gebruikt in de cementindustrie.

Industrie

De activiteiten in de kern Vaals waren al vanaf de zestiende eeuw, voornamelijk gericht op industrie en handel. Een belangrijke bijdrage daaraan werd geleverd door de lakenfabricage. Bij het vervaardigen van laken was water nodig, dat ter plekke van de overgang van de steile hellingen naar de dalen opgevangen kon worden. Tegen het einde van de achttiende eeuw werd de textielfabriek van J.A. Von Clermont in Vaals gebouwd.

Toerisme en recreatie

Het op gang komen van het toerisme in Zuid-Limburg tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw en rond de eeuwwisseling oefende een belangrijke invloed uit op de kern Vaals. Voorzieningen in de toeristische sector gingen een aanzienlijk deel uitmaken van het aanzicht en karakter van het dorp. In tegenstelling tot de ontwikkeling van bijvoorbeeld Valkenburg, richtte men zich in Vaals overwegend op het dagtoerisme. In de agrarische kernen binnen de gemeente Vaals kwam het toerisme later en in mindere mate op gang. De sporen van deze ontwikkeling zijn daar dan ook minder nadrukkelijk aanwezig.

4. Infrastruktuur

4.1 Wegen

In het eerste kwart van de negentiende eeuw bestond het wegennet in de gemeente Vaals voornamelijk uit, onverharde, interlokale wegen. De belangrijkste verbinding was de oude weg, die vanuit Maastricht via Lemiers en Vijlen naar Aken liep. In de jaren 1825-1830 werd, nagenoeg evenwijdig aan de oude verbindingsweg, de Maastrichterlaan aangelegd, als hoofdverbindingsweg tussen Maastricht en Aken. Gedurende de gehele periode 1850-1940 bleef dit de belangrijkste weg binnen de gemeente. Voorts vonden gedurende dit tijdvak veranderingen plaats in de vorm van verbeteringen van bestaande wegen.

4.2 Waterlopen

De oostelijke begrenzing van de gemeente Vaals wordt gevormd door de Selzerbeek. Voorts wordt de noord-westelijke punt van de gemeente doorstroomt door de Mechel- of Lombergbeek. De noord-oostelijke gemeentegrens valt gedeeltelijk samen met de Hermensbeek, terwijl de zuid-oostelijke grens wordt gevormd door de rivier de Geul.

4.3 Spoorlijnen en tramlijnen

In 1920 werd door de "Rijkscommissie voor de tramwegen in Zuid-Limburg" een voorstel gemaakt voor de aanleg van een tramlijnennet als aanvulling op de bestaande spoorwegen. Om de mijnen in Spekholzerheide en Kerkrade beter toegankelijk te maken voor arbeiders uit Maastricht, Vaals en tussenliggende gemeenten, werden twee stoomtramlijnen voorgesteld: van Maastricht via Gulpen naar Kerkrade en van Vaals via Gulpen naar Wijlre. Uiteindelijk werd in 1922 een lijn tussen Wijlre en Vaals geopend en in 1925 een lijn tussen Maastricht en Gulpen. Beide lijnen werden in 1938 wegens tegenvallende resultaten al weer beëindigd. In het landschap is het tracé van deze lijnen op vele punten nog te herkennen. In Vaals staat nog een tramstation dat als eindpunt van de lijn vanaf Wijlre fungeerde.

5. Gemeente Vaals

5.1 Vaals

De kern Vaals kan gekarakteriseerd worden als een typische grensgemeente, die haar karakter voor een groot deel ontleent aan haar ligging.
Tijdens het eerste kwart van de negentiende eeuw, de gemeente had destijds ongeveer 2.500 inwoners, bestond het dorp Vaals uit vrij dichte lintbebouwing langs de reeds eerder genoemde oude weg tussen Maastricht en Aken, de huidige Bloemendalstraat, Bergstraat en Akenerstraat. Kaartmateriaal uit de periode rond 1850 toont dat de aanleg van de nieuwe rijksweg Maastricht-Aken nog geen consequenties had gehad van de bebouwing van de kern. Het inwonertal van de gemeente bedroeg destijds 3.800. In 1899 telde de gemeente 6.358 inwoners en in 1909 waren het er 7.475. Rond 1940 was in deze situatie echter verandering gekomen. De rijksweg, Maastrichterlaan genaamd, was geleidelijk als het nieuwe zwaartepunt van de kern gaan fungeren. Daarnaast had een aanzienlijke verdichting binnen de bestaande oude kern plaatsgevonden. Uitbreidingen langs bestaande wegen hadden voornamelijk een lineair karakter en hadden vooral plaatsgevonden langs wegen vanuit de oude kern Vaals in noord-westelijke en in zuid-westelijke richting. Met uitzondering van de Maastrichterlaan was er echter geen sprake van de aanleg van nieuwe wegen binnen de kern. De nieuwe bebouwing die in de kern Vaals ontstond tussen 1850 en 1940 had doorgaans een woon- en/of bedrijfsfunctie, vaak in directe samenhang met het groeiende belang van de toeristische sector.

De overige kernen binnen de huidige gemeente Vaals hadden vanouds een geheel agrarisch karakter. In het eerste kwart van de negentiende eeuw bestonden deze, doorgaans lineaire, nederzettingen uit niet meer dan enkele boerderijen. De veranderingen die in deze dorpen plaatsvonden in de periode 1850-1940 hadden voornamelijk de vorm van invullingen binnen de bestaande structuur en van uitbreiding van lineaire bebouwing langs wegen in de richting van andere kleine kernen.
Enige aandacht dient besteed te worden aan de kern Lemiers, gelegen ten noord-westen van Vaals. Evenals in Vaals veroorzaakte de aanleg van de Maastrichterlaan de verschuiving van het zwaartepunt van de kern in de richting van deze weg. Langs deze weg ontstond een geheel nieuwe lintbebouwing.
De kernen buiten het dorp Vaals handhaafden tussen 1850 en 1940 hun overwegend agrarisch karakter.
De gemeente Vaals had gedurende het tijdvak 1850-1940 een, in vergelijking met andere gebieden in Zuid-Limburg, aanzienlijke hoeveelheid verspreide bebouwing in de vorm van individuele of in kleine groepjes gebouwde boerderijen. Doorgaans betreft het zeer oude boerderijen.

De kern Vaals en twee andere wat grotere kernen Lemiers en Vijlen zijn na 1940 in ruime mate uitgebreid met nieuwe

bebouwing. Deze bebouwing heeft in de meeste gevallen een woonfunctie. Daarnaast zijn er in Vaals voorzieningen in de toeristische sector en aanverwante bedrijven bijgekomen.

8. Conclusie

Ter afsluiting van de gemeentebeschrijving van Vaals een aantal opmerkingen naar aanleiding van het verrichte veldwerk.

De aanleg van de rijksweg van Maastricht naar Vaals (in Vaals Maastrichterlaan genoemd) heeft een duidelijk waarneembare invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling van Vaals. De bebouwingsontwikkeling heeft er van oostelijke naar westelijke richting plaats gevonden. Nabij de grensovergang bevinden zich met name gebouwen uit de periode rond de eeuwwisseling. Deze gebouwen hebben veelal een verzorgende functie, zoals hotels, winkels, het postkantoor en voormalige gemeentehuis. In westelijke richting gaat de bebouwing langzaam over in woningen en grote villa's uit de jaren twintig en dertig. Opvallend, hoewel niet verwonderlijk, is bovendien de Duitse invloed op de architectuur in Vaals. Naast de genoemde bebouwing vindt zich aan de Maastrichterlaan ook een klein sociaal woningbouwcomplex uit het begin van de jaren twintig. Op grond van de diversiteit van de soorten gebouwen, de verscheidenheid van stijlen en het historische belang van de weg voor de ontwikkeling van Vaals is de Maastrichterlaan met haar bebouwing tot bijzonder gebied gekwalificeerd.

Na de eeuwwisseling, en met name tijdens de jaren twintig en dertig, vindt er een invulling plaats in het gebied tussen de oude weg van Maastricht naar Aken en de in de jaren twintig van de negentiende eeuw aangelegde rijksweg. De bebouwing ontstond langs wegen die haaks tussen deze beide hoofdaders waren aangelegd (bijv. de Bosstraat). De ontwikkeling loopt hier parallel met die van de Maastrichterlaan, namelijk van oost naar west. Op bescheidener schaal vindt in deze periode bebouwing langs straten ten noorden van de Maastrichterlaan plaats. Vooral de verbindingsstraat naar het tramstation dient in dit kader te worden genoemd.

Een groot deel van de middenstandswoningen, de herenhuizen en de villa's uit de jaren twintig en dertig werd gebouwd naar ontwerp van de Vaalser architecten H. Kremer en L. Rauscher.

In de gehuchten die tot de gemeente Vaals behoren is de structuur van vóór 1850 nauwelijks gewijzigd. Zelfs in Vijlen, buiten Vaals de enige grotere kern, heeft de bebouwing zich in de te inventariseren periode enkel in bescheiden mate langs de hoofdader ontwikkeld. Enige uitzondering vormt Lemiers. Daar heeft de ruimtelijke ontwikkeling zich verplaatst naar de tussen 1825 en 1830 aangelegde rijksweg. Hierlangs vinden we dan ook enkel bebouwing uit de te inventariseren periode. Deze ontwikkeling is echter te kleinschalig en van te geringe kwaliteit, zodat hier het weergeven van een stedebouwkundige typologie zinloos is.

In het algemeen vertoont de bebouwing in de kleine nederzettingen een zeer sober traditioneel-ambachtelijk karakter en is ze van geringe kwaliteit.

Literatuurlijst

1. J.F. van Agt, Zuid-Limburg. Vaals, Wittem en Slenaken. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, ´s-Gravenhage 1983.
2. Handboek der geografie van Nederland, Deel VI, Zwolle 1959.
3. N.J. Jansen, Vademecum Vaals, Eindhoven 1981.
4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg, Maasbree 1981.
5. Lijst van Nederlandse gemeenten, ´s-Gravenhage 1988.
6. Ph. van der Maelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Assen 1978.
7. Drs. R. Philips, "Enige notities omtrent de industriële ontwikkeling van Limburg in de negentiende eeuw", in Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg, Jaarboek Sociaal Historisch Centrum voor Limburg III (1956), pp. 3-363.
8. Drs. J.F.R. Philips, Drs. J.C.G.M. Jansen, Drs. Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914, Assen 1965.
9. J. Renes, De geschiedenis van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap, Assen/Maastricht 1988.
10. Drs. A. Steegh, Kleine monumentenatlas van Nederland, Zutphen 1976.
11. Streekplan Zuid-Limburg, 3 Dln. S.L. 1987.
12. J.Th.H. de Win, De geschiedenis van Vaals.

Kaartmateriaal

1. Tranchotkaart nr. 85
   Vaals 1803-1820
   1 : 25.000
2. Kaart uit J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg
   Vaals ca. 1865
   1 : 40.000
3. Topografische kaart nr. 771
   Gulpen 1935
   1 : 25.000

F
G
H
J
K
BELANGRIJKE GEBOUWEN:
1. Gemeentehuis K-5
2. Publieke Werken en Gem. Soc. Dienst K-5
3. Brandweer K-5
4. Politie K-5
5. Postkantoor K-5
6. Parochiekerk St. Paulus K-5-6
7. Parochiekerk St. Jozef J-5
8. Ned. Hervormde Kerk K-6
9. Evangelisch Lutherse Kerk K-6
10. Paters Camillianen J-5
11. Paters Camillianen H-6
12. Kampeercentrum „Idylle" F-4
13. Kampeercentrum „Rozenhof" A-6
14. Kampeercentrum Bleser te Cottessen B-7
15. Openluchtzwembad „Vallis" H-5
16. Klooster Sacré Coeur J-5
17. Mavo-school voor jongens/meisjes J-5
18. Lagere school voor jongens/meisjes K-5
19. Lagere school voor jongens/meisjes J-5
22. Havo en Atheneum J-5
23. Kleuterschool „Kleuterhof" J-5
24. Kleuterschool K-5
25. Bejaardencentrum J-5
26. Jeugdherberg K-5
27. Sporthal K-5
28. Sportterrein K-5
29. Tennisbanen K-5
30. Speeltuin K-5
31. Wandelpark K-5
32. Wandelpark K-5
33. Uitzichttoren K-7
34. Kon. Marechaussee J-5
35. Doorl. pst Ned.-Duitse grens K-5
36. Zuiveringsinstallatie K-4-5
37. Turnhal K-6
39. Bibliotheek K-5
41. Skelterbaan J-4
42. R.K. Begraafplaats K-5
43. Prot. Begraafplaats J-6
44. Joodse Begraafplaats J-6
45. Parochiekerk H. Catharina G-3
46. Parochiekerk H. Lambertus G-5
mamelis
lemiers
harles
einrade
holset
DUITSLAND
OPENLUCHTZWEMBAD
OVERDEKTZWEMBAD
CAMILLUSPARK
VAALS
esch
raren
meelenbroek
wolf
haag
vaalserberg

Dipelder beusch
Eppenbeusch
Gulpen beusch
Gulpen
Wilhem
Meijel
Schalens berg
Wyle
Mestrich
Mestrich
Wyle
Wyle
Wyle

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE VAALS

Gelithografeerd door J. Huyser

2400 Bunders 3800 Inwoners

Uitgave van Hes & Suinen te Leeuwarden

NOODUITGAVE

766	767	768
770	771	772
774	775	776

Uitgave 1937.

N
Gl
Verk
Schaa
N°76

771

LPEN.

d in 1935.

1:25000.

Simpelveld.

x = 345111 y = 148304.5

x = 44511.7 y = 1483.74.2

De coördinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

x = 344683 y = 1545551

x = 444691 y = 154624.9

Banenheide
Bocholtzerheide
Bocholtz
Wijlre
Wijlre
Wijlre

Provin Limburg H dar p ROV fdeling 7 Bur Te enkamer

VAALS
RUIMTELIJK FUNCTIONELE ONTWIKKELINGEN
IN HOOFDLIJNEN 1850-1940
OMGEVING 1940
BESTAANDE KERN 1850
RUIMTELIJK FUNCTIONELE ONTWIKKELING
LINEAIRE ONTWIKKELING
HOOFDWEG
VOORMALIGE TRAMLIJN
WATERLOOP
VAALS

Provincie Limburg Hoofdgroep ROV Afdeling A 7 Buro Tekenkamer